

ROZHĽADY STOICKÁ INTERPRETÁCIA POJMOV *IMPERATOR*, *LIBERTAS* A *SERVUS* V CICERONOVOM SPISE *PARADOXA STOICORUM* (CIC. PARAD. 33-41)

Peter FRAŇO

Univerzita sv. Cyrila a Metoda
Filozofická fakulta
Námestie J. Herdu 2
917 01 Trnava
Slovak Republic
peter.frano@ucm.sk
ORCID: 0000-0002-0909-2699
SCOPUS Author ID: 55697487900
WoS Researcher ID: ETD-7208-2022

FRAŇO, Peter. Stoic interpretation of the terms *imperator*, *libertas* and *servus* in Cicero's *Stoic Paradoxes* (Cic. Parad. 33-41). In *Studia Historica Nitriensia*, 2024, vol. 28, no. 1, pp. 155-164, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2024.28.1.155-164.

The study deals with the analysis of Cicero's arguments in the fifth paradox from the *Stoic Paradoxes*. In the first argumentative step, Cicero questions the political meaning of the word commander-in-chief (*imperator*). In the second argumentative step he focuses on the term freedom (*libertas*) and in the third on the word slave (*servus*). Instead of the legal-political meanings of these terms, Cicero prefers to define them ethically based on Stoic philosophical principles. At the end of the article, the author of the study presents two hypotheses that see behind the commander-in-chief character two political representatives of the Roman Republic (Mark Antony and Julius Caesar).

Kľúčové slová: Cicero; stoická filozofia; *Stoické paradoxy*; Caesar; *imperator*;

Keywords: Cicero; Stoic philosophy; *Stoic Paradoxes*; Caesar; commander-in-chief;

Piaty paradox z Ciceronovho diela *Stoické paradoxy* začína podobne ako aj ostatné paradoxy uvedením úvodnej filozofickej tézy, ktorá sa v tomto prípade dotýka predovšetkým problematiky definovania pojmov sloboda (*libertas*) a otrok (*servus*) vo vzťahu k dvom odlišným kategóriám ľudí, stoickému mudrcovi (*sapiens*) a hlupákovi (*stultus*):

“Ὅτι μόνον ὁ σοφὸς ἐλεύθερος καὶ πᾶς ἄφρων δοῦλος (lat. *Solum sapientem esse liberum, et omnem stultum servum*): „Iba mudrc je slobodný a každý hlupák je otrok“.¹

Práve stoického mudrca, ktorý disponuje vlastnosťou slobody, Cicero v texte sto-
tožňuje s postavou označenou výrazom vojvodca (gr. στρατηγός; lat. *imperator*),²
ktorý zohráva v piatom paradoxe kľúčovú úlohu, keďže sa k nej autor cielene vy-
jadruje na začiatku a na konci tohto obsahového celku. V kontraste s touto kon-
ceptuálnou triádou – mudrc = slobodný človek = *imperator* – stojí bližšie neurčená
postava, ktorá sa v texte spomína len prostredníctvom latinských zámen.³ Ten-
to neznámy človek si vraj praje byť oslavovaný (*laudetur*) titulom *imperator* alebo
chce, aby ho takýmto menom oslovovali (*appelletur*) alebo sa považuje za hodného
(*dignus*) tohto titulu.⁴ No Ciceronovou snahou je prostredníctvom etického mysle-
nia stoikov dokázať, že toto pomenovanie si nezaslúži, je v skutočnosti hlupákom
(*stultus*) = otrokom (*servus*), ako hovorí druhá časť úvodnej tézy (*omnem stultum
servum*). V tejto intelektuálnej hre sa tak Cicero pokúša prevrátiť klasické politic-
ko-právne definície uvedených pojmov v prospech ich etického významu. Para-
doxnosť tejto tézy teda vyplýva zo skutočnosti, že právne kategórie (slobodný člo-
vek, otrok), nie sú v bežnom živote spojené s morálnymi charakteristikami (mudrc,
hlupák). Hlupákom býva často aj slobodný človek a otrok môže byť zas niekedy
múdrejší než jeho pán. Z hľadiska etického myslenia stoikov to tak ale nemôže byť.

V prvom argumentačnom kroku autor spochybňuje politický význam slova
imperator.⁵ Kým v politickom slova zmysle je termín *imperator* vnímaný ako čes-
ný titul vojnových veliteľov, ktorý im bol udeľovaný po víťaznej bitke a ovlád-
nutí nejakého kmeňa či teritoriálneho územia, v stoickom etickom slova zmysle
je tento titul spojený nie s ovládnutím vonkajších nepriateľov, ale s ovládnutím
vlastných vnútorných negatívnych emócií a získaním tak oslobodenia od vplyvu
externých faktorov. Práve dosiahnutie stavu slobody v zmysle nezávislosti od
vonkajších vecí sa stáva ťažko vybojovaným bojom a iba človek, ktorý dokáže
ovládať vlastné žiadosti (*libidines*), rozkoše (*voluptates*), hnev (*iracundia*), hrabi-
vosť (*avaritia*) a ostatné neresti duše (*ceteras animi labe*s), môže byť nazvaný termi-

¹ Tento paradox zmieňuje Diogenés Laertios: „len [mudrc] je slobodný, kým zlí ľudia sú otrokmi“ ([...] μόνον τ' ἐλεύθερον, τοὺς δὲ φαύλους δοῦλους) (DIOGENES LAERTIUS, *De clarorum philosophorum* VII, 121).

² Plútarchos v spise *Περὶ εὐθυμίας* hovorí: „Niektorí pokladajú za žart, ak počujú, že je u stoikov jedine mudrc nazývaný rozumným (φρόνιμον), spravodlivým (δίκαιον) a statočným (ἀνδρεῖον), ba i rečníkom (ρήτορα), básnikom (ποιητήν), vojvodcom (στρατηγὸν) a boháčom (πλοῦσιον)“ (SVF III, 655).

³ V texte napríklad označuje túto osobu latinskými ukazovacími (*hic*, *istum*, *ille*) alebo osobnými zámenami (*te*, *tu*) (CICERO, *Paradoxa stoicorum* 33; 38; 41).

⁴ CICERO, *Paradoxa stoicorum* 33. Pri citovaní pôvodného textu vychádzame z kritického latinsko-anglického vydania spisu Stoické paradoxy (CICERO, *On the Orator*: Book 3. On Fate. Stoic Paradoxes. Divisions of Oratory. Translated by H. Rackham. Cambridge, MA, 1942, s. 254-303). Podľa tohto vydania sú aj číselne označené všetky ukážky v texte štúdie. Odkazy na antické zdroje sú uvádzané podľa kritických edícií gréckych a latinských diel, ktoré sú uvedené v zozname použitých prameňov a literatúry na konci štúdie.

⁵ K titulu *imperator* pozri bližšie RIVERO GRACIA, Maria Pilar. *Imperator Populi Romani: una aproximación al poder republicano*. Zaragoza, 2006.

nom *imperator* v pravom slova zmysle.⁶ Ak to totiž človek dokáže, tak všetky voľby, ktoré vykonáva, budú vychádzať z jeho vnútra a nebudú určované podnetmi zvonka. Zo stoického pohľadu totiž človek môže začať dávať príkazy iným až vtedy, keď ovládne sám seba a nadobudne tak skutočnú slobodu.⁷

Keďže termín sloboda (*libertas*) predstavuje jednu z nevyhnutných vlastností človeka s titulom *imperator*, ako aj mudrca, Cicero sa v druhom argumentačnom kroku zameriava práve na konceptuálnu analýzu tohto výrazu. Cicero v texte definuje slobodu ako schopnosť žiť tak, ako chceš (*potestas vivendi ut velis*),⁸ pretože určujúcim motívom konania sa u slobodného človeka stávajú príkazy vychádzajúce z jeho vlastnej prirodzenosti. Stoická sloboda je tak na jednej strane vymedzená schopnosťou konať zo svojho vnútra, no na strane druhej stoici deklarujú, že akékoľvek dianie vo svete sa uskutočňuje pod nadvládou osudu (*fatum*) či šťasteny (*fortuna*). Ako hovorí Vladimír Mikleš, stoickú slobodu tak možno pochopiť „ako typ vzťahu, v ktorom človek prijme to, čo sa má stať a to, čo sa tiež stane ako to, čo sám chce – ako vlastné sebaurčenie“.⁹ Vlastná vôľa (*voluntas*) a úsudok (*iudicium*) majú preto pre mudrca najväčší význam. Takýmto ľudom ustupuje z cesty dokonca aj šťastena (*fortuna*) a mudrc, ktorý nastúpi na cestu vnútorného pritakania vlastnej prirodzenosti, nevykoná nikdy nič proti svojej vôli (*nihil invitus*),¹⁰ nikdy nič bolestivé (*nihil dolens*) a nikdy nič z prinútenia (*nihil coactus*).¹¹ Oproti občianskej definícii slobody, tak Cicero preferuje jej striktné etické vymedzenie v zmysle vnútorného sebaurčenia.

Tento postup mu umožňuje prejsť do tretieho argumentačného kroku, ktorý sa týka analýzy pojmu otrok (*servus*) ako protikladu k práve definovanej slobode respektíve slobodnému človeku (*liber*). Uvedenej otázke je pritom v texte venovaná najväčšia pozornosť. Podľa Cicerona, ak sú totiž všetci čestní ľudia slobodní, tak potom z toho vyplýva, že všetci nečestní ľudia sú otroci, áno, otroci! (*Servi igitur omnes improbi, servi!*).¹² Autor ďalej spresňuje, že jeho definícia otroctva sa

⁶ CICERO, *Paradoxa stoicorum* 33; RONNICK, Michele Valerie. *Cicero's »Paradoxa Stoicorum«: A Commentary an Interpretation and a Study of Its Influence*. Frankfurt am Main; Bern; New York; Paris, 1991, s. 32.

⁷ Podľa stoikov totiž externé záležitosti, ktoré človek nemôže zmeniť, ako napríklad naša fyziológia, pôvod, majetok či povest', nie sú „v našej moci“ (gr. τὸ ἐφ' ἡμῖν; lat. in nostra potestate), a preto by sa nimi nemal znepokojovať. Na strane druhej to, čo je „v našej moci“, je naše vnútorné uvažovanie o veciach, naše názory, ktoré si o nich vytvárame, a ktoré teda môžeme aj zmeniť (pozri napr. EPICTETUS, *Enchiridion* 1, 1-4).

⁸ CICERO, *Paradoxa stoicorum* 34. Podobnú definíciu slobody opakuje Cicero aj v spise O povinnostiach: „podstatou [slobody] je žiť tak ako chceš“ (*cuius proprium est sic vivere, ut velis*) (CICERO, *De officiis* I, 20, 70).

⁹ MIKLEŠ, Vladimír. Stoická teorie jednání: pojem ctnosti a svobody. In *Filosofický časopis*, 2010, roč. 58, č. 4, s. 584.

¹⁰ Pre stoikov predstavovala vôľa významný filozofický princíp. Seneca taktiež uvádza, že „mudrc nevykoná nikdy nič proti svojej vôli“ (*nihil invitus facit sapiens*) (SENECA, *Epistulae morales ad Lucilium* VI, 54, 7; pozri aj CICERO, *Tusculanae disputationes* IV, 6, 12; SENECA, *Epistulae morales ad Lucilium* IX, 80, 4; X, 81, 13; XV, 95, 57; SENECA, *De beneficiis* VI, 21, 2).

¹¹ CICERO, *Paradoxa stoicorum* 34.

¹² Cicero používa v spise *Paradoxa stoicorum* veľmi často podobnú formu opakovania: *nescis, insane, nescis; servi sed tamen servi* (CICERO, *Paradoxa stoicorum* 17; 36; RONNICK, *Cicero's »Paradoxa Stoicorum«: A Commentary an Interpretation and a Study of Its Influence*, s. 129).

nemôže vnímať v bežnom legalistickom slova zmysle, keď sa ľudia vnímajú ako otroci v zmysle majetku (*manicipium*), ktorý sa stane vlastníctvom pánov pre dlhy (*nexo*) alebo v dôsledku nejakého iného občianskeho zákona (*aliquo iure civili*).¹³ Otroctvo nesúvisí s takto chápaným právnym statusom človeka, ale z etického hľadiska možno za otrokov pokladať všetkých tých ľudí, ktorí sa nerozhodujú na základe vnútorných slobodných rozhodnutí (*abiectionis et arbitrio carentis suo*), ale zachovávajú poslušnosť voči skazenej a biednej mysli (*obedientia fracti animi*), ktorá je v podruží príkazov nejakých externých činiteľov.¹⁴ Pravými otrokmi sú skrátka všetci nespôľahliví (*leves*), žiadostiví (*cupidos*) a skazení (*improbos*) ľudia.¹⁵

Cicero v ďalšom výklade uvádza rôzne podoby upadania do otroctva najmä prostredníctvom rozličných negatívnych podobenstiev. Prvé negatívne *exemplum*¹⁶ sa týka stavu, keď mužovi rozkazuje žena (*mulier imperat*).¹⁷ Takýto typ otroctva považuje Cicero za najničomnejší (*nequissimum*). Druhé negatívne *exemplum* reprezentujú ľudia, ktorí nachádzajú nesmierne potešenie v sochách (*signa*), obrazoch (*tabulae*), predmetoch zdobených striebrom (*caelatum argentum*), korintských umeleckých predmetoch (*Corinthia opera*) či veľkolepých stavbách (*aedificia magnifica*).¹⁸ Takíto ľudia sa síce bežne vyhlasujú za popredných občanov štátu (*civitatis principes*), no v skutočnosti by nepatrili ani k popredným mužom v rámci hierarchického systému rôznych typov otroctva.¹⁹ Naopak mali by najnedostojnejšie (*non honestissimum*) postavenie – boli by teda na úrovni tých otrokov, ktorí sa venujú upratovaniu, olejovaniu, zametaniu či polievaniu (*qui tergunt qui ungunt qui verrunt qui spargunt*).²⁰

¹³ Jednou zo spomínaných vlastníckych foriem nadobudnutia otroka ako majetku bola transakcia známa ako *mancipatio* (z latinských slov *manus* a *capio* – slov. uchopiť do ruky). Transakcia si vyžadovala prítomnosť piatich rímskych občanov ako svedkov a šiesteho, ktorý držal v ruke medenú alebo bronzovú váhu. Kupujúci uchopil rukou otroka vyslovil predpísanú formulu a potom udrel kúskom medi alebo bronzu o váhu a odovzdal tento predmet predávajúcemu. Pod inými občianskymi zákonmi má Cicero na mysli ďalšie právne formy nadobudnutia majetku ako napr. prisúdenie (*adiudicatio*), vydržanie (*usucapio*), predaj pod kopijou (*venditio sub hasta*) či odstúpenie pred súdom (*in iure cessio*) (CICERO, *Paradoxa stoicorum*. With introduction and notes by A. G. Lee M.A. London, 1953, s. 72-73).

¹⁴ Pozri SVF III, 352; 355.

¹⁵ CICERO, *Paradoxa stoicorum* 35.

¹⁶ K rímskym *exemplam* pozri bližšie: ROLLER, B. Matthew. *Models from the Past in Roman Culture*. Cambridge, 2018; LANGLANDS, Rebecca. *Roman Exempla and Situation Ethics: Valerius Maximus and Cicero de Officiis*. In *The Journal of Roman Studies*, 2011, roč. 101, s. 100-122; LANGLANDS, Rebecca. *Roman exemplarity: mediating between general and particular*. In LOWRIE, Michèle – LÜDEMANN, Susanne (eds.). *Exemplarity and Singularity. Thinking through Particulars in Philosophy, Literature, and Law*. London; New York: Routledge, s. 68-80; LANGLANDS, Rebecca. *Exemplary Ethics in Ancient Rome*. Cambridge, 2018.

¹⁷ Cicero tu pravdepodobne odkazuje na Fulviu, ženu Publia Clodia Pulchra, ktorú rímska literárna tradícia vykresľuje ako ženu manipulujúcu s mužmi (pozri PLUTARCHOS, *Antonius* 10, 3-5; CICERO, *De legibus*. *Paradoxa stoicorum*. Über die Gesetze. Stoische Paradoxien. Hrsg., übers. Und erl. Von Rainer Nickel. Düsseldorf; Zürich, 2002, s. 276).

¹⁸ Porov. CICERO, *Paradoxa stoicorum* 6.

¹⁹ CICERO, *Paradoxa stoicorum* 36.

²⁰ CICERO, *Paradoxa stoicorum* 37. K antickému systému otroctva pozri napríklad: HUNT, Peter. *Ancient Greek and Roman Slavery*. Boulder, Colorado, 2018; BRADLEY, Keith. *Slavery and Society at Rome*. Cambridge, 1994.

Vidíme, že Cicero porovnáva systém rímskeho otroctva, v ktorom sa tiež niektoré pozície považovali za viac či menej dôstojné, so sociálnou stratifikáciou rímskeho štátu, ktorá bola tiež odstupňovaná, a to na základe určitých stupňov dôstojnosti (lat. *dignitas*). Rímsky autor pritom úmyselne prevracia hodnotový rámec tohto ponímania. Poprední občania štátu, ktorí ale túžia po majetku, nie sú v skutočnosti dôstojní, ale z etického hľadiska sú na úrovni najhorších otrokov. Po tomto šokujúcom vyhlásení vstúpi opätovne do deja neznámy dialogický partner, aby mu položil provokujúcu otázku. Platilo by toto stanovisko aj v prípade človeka, ktorý by tvrdil nasledovné slová:

„Viedol som veľké bitky a spravoval som magistratúry a provincie“
(*‘Magna [...] bella gessi, magnis imperiis et provinciis praefui’*).²¹

Z hľadiska sociálnej stratifikácie rímskeho štátu by mu tieto zásluhy dozaista zaistili veľký stupeň dôstojnosti. Tento aspekt však nehra v Ciceronovej etickej argumentácii žiadnu úlohu. Ak aj človek dosiahol úspechy vo vojenskej a politickej oblasti a napriek tomu sa oddáva túžbe po vonkajších statkoch, tak podľa Cicerona zastáva najnižší stupeň v rámci systému otroctva (*servitutis locum paene infimum obtinent*).²² Chválu si zaslúžia iba etické a nie politické skutky, respektíve najideálnejšia je kombinácia týchto dvoch praktík, teda spojenie etickej a politickej roviny do jednej oblasti.

To sa podľa Cicerona podarilo najmä starým politikom typu Lucia Mummia a Mania Curia Dentata.²³ Lucius Mummius je pre Cicerona vzorom správneho prístupu k otázke majetku, keďže podľa tradície po dobytí Korintu v roku 146 pred n. l. opovrhoval kultúrnymi pokladmi Grékov, respektíve použil ukoistené pamiatky v prospech štátu a nie v prospech obohatenia seba ako jednotlivca.²⁴ Manius Curius Dentatus je zas prototypom skromného človeka. Hoci patril k najvplyvnejším dobovým politikom jeho príbytok bol vyzdobený veľmi striedmo. Keby niekto neznámy navštívil jeho domov, tak by sa na základe vybavenia domácnosti asi nedomnieval, že táto osoba mala také významné zásluhy v prospech rozvoja rímskej republiky.²⁵ Podľa Cicerona, keby tieto dva staré vzory skromného spôsobu života videli ako nejaký politický líder v Ciceronovej dobe manipuluje s mládežou a presvedčuje ju o svojich politických cieľoch, tak by ho dozaista považovali za takého otroka, ktorý nemá nejaké vyššie postavenie dokonca ani v domácnosti.²⁶

²¹ CICERO, *Paradoxa stoicorum* 37.

²² CICERO, *Paradoxa stoicorum* 37.

²³ Lucius Mummius bol rímsky politik a generál, ktorý zničil v roku 146 pred n. l. mesto Korint. Ukoistené poklady boli odvezené do Ríma. Manius Curius Dentatus porazil Samnitov a Sabinov a prinútil nakoniec epeirského kráľa Pyrrha po víťazstve pri Benevente (v roku 272 pred n. l.) opustiť Itáliu (pozri PLUTARCHOS, *Pyrrhus* 25, 2-4).

²⁴ Pozri VELLEIUS PATERCULUS, *Historiae* I, 13, 3-5; POLYBIOS, *Historiae* XXXIX, 2, 2-3; CICERO, *De officiis* II, 22, 76; YARROW, *Liv. Lucius Mummius and the Spoils of Corinth*. In *Scripta Classica Israelica*, 2006, roč. 25, s. 57-70.

²⁵ Pozri CICERO, *De senectute* 16, 56; PLUTARCHOS, *Cato Maior* 2, 1-2; PASCO-PRANGER, Molly. *Finding Examples at Home: Cato, Curius Dentatus, and the Origins of Roman Literary Exemplarity*. In *Classical Antiquity*, 2015, roč. 34, č. 2, s. 296-321.

²⁶ CICERO, *Paradoxa stoicorum* 38. Cicero porovnáva nesprávnych vodcov s chovateľmi rýb. Mladíkov, ktorí často podliehali populistickým politikom, nazýva výrazom fúzikaté parmice (barba-

Tretie negatívne *exemplum* súvisí s problematikou túžby po dedičstve (*hereditatis spes*), keď človek lichotí bohatým ľuďom s cieľom pripraviť ich o majetok.²⁷ Štvrtým je túžba po verejnom úrade, vojenskom velení a provinciách (*cupiditas [...] honoris imperii provinciarum*). Táto túžba je krutá (*dura*), panovačná (*imperiosa*) a prísna (*vehemens*) vládkyňa (*domina*), ktorá často prinúti aj významných mužov posluhovať nejakému jednotlivcovi s politickým vplyvom. Ako konkrétne negatívne *exemplum* uvádza Cicero príklad Publia Cornelia Cethega, ktorý patril v období 70. rokov 1. storočia pred n. l. k najvplyvnejším osobnostiam rímskeho senátu a pomocou intríg a manipulácie dokázal presadzovať záujmy rôznych politikov. Autor tiež menovite spomína jeho milenkku Praeciu, ktorá mala na neho veľký vplyv a podľa Plútarcha napríklad pomohla stať sa Luciovi Liciniovi Lucullovi správcom provincie Kilikia.²⁸ Posledným negatívnym *exemplum* je strach (*timor*), ktorý zotročuje človeka a jeho slobodu. Ten ovplyvňuje najmä mladých ľudí, ktorí sú príliš utáraní (*paullo loquacioribus*) a potom tých, ktorí sa nazdávajú, že niečo vedia (*aliquid scire*).²⁹

Na úplnom konci piateho paradoxu po uvedenej obsahovej analýze problematiky otroctva Cicero ešte kritizuje bližšie neurčenú reč³⁰ Lucia Licinia Crassa, ktorá sa na prvý pohľad dovoľáva slobody a odsudzuje otroctvo, no v skutočnosti je tomu práve naopak. Podľa Cicerona Crassus v danej reči nevyzdvihuje slobodu, ale iba zmenu pána, ktorému je človek ochotný slúžiť.³¹ Cicero tak uzatvára svoje uvažovanie záverečným definovaním pojmov otroctvo a sloboda: „Otroctvo je každá zbabelosť oslabeného, poníženého a zlomeného ducha“ (*Omnis animi debilitati et humilis et fracti timiditas servitus est*) a sloboda stav, keď človek disponuje „vynikajúcou a vznešenou myslou, ktorá je celá vyplnená cnosťami“ (*animo*

tulos mullos), pretože bolo pre nich typické nosenie krátkych fúzov (porov. CICERO, *Epistulae ad Atticum* I, 14, 5). V jednom *Liste* Attikovi hovorí: „Naši predáci sú na vrchole blaha, keď majú vo svojich sádkach fúzaté parmice, ktoré im žerú z ruky“ (*nostri [...] principes digito se caelum putent attingere, si muli barbati in piscinis sint qui ad manum accedant*) (CICERO, *Epistulae ad Atticum* II, 1, 7).

²⁷ Reflexia tematiky nenásytosti po dedičstve bola v rímskej literatúre veľmi rozšírená (pozri HORATIUS, *Sermones* II, 5; PETRONIUS, *Satyricon* 116; JUVENALIS, *Saturae* XII, 93-130). Seneca opisuje podobnú scénu: „sedí u lôžka nemocného, pretože sa chystá písať závet“ (*aegro adsidit, quia testamentum facturus est*) (SENECA, *De beneficiis* IV, 20, 3).

²⁸ Publius Cornelius Cethegus patril najskôr k podporovateľom Gaia Maria, no neskôr sa pridá na stranu Lucia Cornelia Sullu. Bol známy svojím skazeným životom plným erotických výstrelkov, pyšnosti a zhýralosti. Po Sullovej smrti sa mu však podarilo získať významný vplyv na rímsku politiku. Praecia bola jeho milenkou. V rímskom prostredí predstavovala prototyp ženy-prostitútky, ktorá pôvabom ovládala mužov s cieľom dosiahnuť politický vplyv (pozri PLUTARCHOS, *Lucullus* 5, 3; 6, 1-5).

²⁹ CICERO, *Paradoxa stoicorum* 39-40.

³⁰ Lucius Licinius Crassus bol jeden z najlepších rečníkov staršej generácie, ktorého si Cicero veľmi vážil. Autor tu pravdepodobne cituje z Crasovej reči, ktorá sa uvádza tiež v spise O rečníkovi (pozri CICERO, *De oratore* I, 52, 225-226). Túto reč mal Crassus predniesť v roku 106 pred n. l. v prospech zákona *lex Servilia Caepionis*, ktorého cieľom bolo prinavrátiť rozhodovaciu právomoc senátorskému stavu v prípade súdenia trestných činov týkajúcich sa vydierania provincií (*crimen repetundarum*) (CICERO, *De legibus. Paradoxa stoicorum. Über die Gesetze. Stoische Paradoxien*, s. 277; porov. CICERO, *On the Orator: Book 3. On Fate. Stoic Paradoxes. Divisions of Oratory*, s. 292).

³¹ CICERO, *Paradoxa stoicorum* 41.

excelso et alto et virtutibus exaggerato sumus).³² Vzhľadom na tieto etické definičné kritériá nemôže byť podľa Cicerona onen neznámy človek z úvodu spisu považovaný za nositeľa titulu *imperator*, pretože ho rozum a pravda (*ratio et veritas*) usvedčili z toho, že nie je slobodný (*ne liberum*).³³ Prináleží mu teda status otroka (*servus*) a hlupáka (*stultus*), ako hovorí druhá časť úvodnej tézy celého paradoxu: „každý hlupák je otrok“ (*omnem stultum servum*).³⁴

Z čítania piateho paradoxu je zrejmé, že autorova kritika sa tu nezameriava proti ľuďom všeobecne, ale obzvlášť proti politikom, ktorí zastávajú najvyššie pozície v štáte. Autor si za cieľ svojej kritiky vyberá už spomínanú bližšie neurčenú osobu, ktorej adresuje výčitky vzhľadom na jej charakter alebo vedie s ňou viac či menej priamy rozhovor. Otázne je, či za touto osobou môžeme hľadať nejakú konkrétnu postavu z dobovej rímskej politickej reprezentácie. K takémuto predpokladu nás oprávňuje predovšetkým tá skutočnosť, že tak predchádzajúci štvrtý, ako aj následný šiesty paradox jednoznačne praniejú konkrétne osoby z Ciceronovej doby, ktoré síce tiež nie sú v texte presne menované, ale z náznačkov sa dá jasne vydedukovať, že tu ide o Publia Clodia Pulchra ako prototypického predstaviteľa šialenca (*demens*) a nepriateľa štátu (*hostis*) (štvrtý paradox) a Marca Licinia Crassa ako boháča (*dives*) (šiesty paradox).³⁵ Piaty paradox, ktorý sa nachádza umiestnený medzi spomínanými dvoma paradoxami, preto nemôže byť výnimkou a smeruje k podobnému záveru. Indície sú však v tomto prípade oveľa skromnejšie.

Kľúčovým pojmom, od ktorého sa môžeme pri našej snahe o identifikáciu odraziť, je už spomínaný termín *imperator*, ktorým si praje byť táto enigmatická osoba oslovovaná. V texte sa viackrát objavujú výrazy obsahujúce slovný základ *imper-* (*imperator, imperabit, imperare, imperat, imperanti, imperiis, imperii, imperiosa*). Ako sme zároveň v texte naznačili táto osoba je spájaná s piatimi negatívnymi *exemplami* upadania do otroctva: (1) žena rozkazuje mužovi; (2) potešenie v materiálnych statkoch; (3) túžba po dedičstve; (4) túžba po verejnom úrade vojenskom velení či provinciách; (5) rozsievanie strachu.

U moderných interpretátorov spisu *Stoické paradoxy* sa objavujú hlavne dve možné riešenia tejto problematiky. Michele Valerie Ronnick vo svojom komentári k spisu *Stoické Paradoxy* uvádza, že viacerí interpretátori navrhujú identifikovať túto osobu s Marcom Antoniom. Konkrétne odkazy na literatúru ale v texte nikde neuvádza a neuvádza ani žiadne argumenty v prospech tohto tvrdenia. Naopak domnieva sa, že pre tento názor neexistujú presvedčivé dôkazy a je preto možné, že v uvedenej postave sú zlúčené negatívne charakteristické črty správania sa mnohých mužov. Z tohto dôvodu ju nemožno stotožniť so žiadnou konkrétnou postavou z rímskej politiky.³⁶

Japonská bádatelka Tokiko Takahata sa zas domnieva, že pod týmto označením sa skrýva postava Gaia Iulia Caesara, keďže práve on disponoval titulom

³² CICERO, *Paradoxa stoicorum* 41.

³³ CICERO, *Paradoxa stoicorum* 41.

³⁴ CICERO, *Paradoxa stoicorum* 33.

³⁵ Pozri CICERO, *Paradoxa stoicorum* 27-32; 42-52.

³⁶ RONNICK, Cicero's »Paradoxa Stoicorum«: A Commentary an Interpretation and a Study of Its Influence, s. 128.

imperator. Na základe Ciceronovej korešpondencie zároveň vieme, že približne v období písania *Stoických paradoxov* (pravdepodobne v prvej polovici roka 46 pred n. l.) bol vzťah medzi ním a Caesarom napätý. Cicero sa v tomto období často sťažuje, že bol prinútený sa stretávať a rokovať s mnohými prívržencami Caesara a viac či menej otvorene ho v listoch aj kritizoval.³⁷ Je zrejmé, že sa cítil byť pod tlakom, akoby v služobnom postavení, či v pozícii otroka, o čom svedčí aj jeden z jeho listov, kde spomína priateľovi Luciovi Papiriovi Paetovi, že „my síce slúžime jemu, on je však sluhom pomerov“ (*nos enim illi [Caesari] servimus, ipse temporibus*).³⁸ A, ako sme videli, práve otroctvo je dominantnou témou tohto paradoxu. Okrem toho v tridsiatej siedmej kapitole tohto diela Cicero spomína umelecké dary, ktoré boli darované rímskemu ľudu víťazným vojvodom, držiteľom vysokých úradov a správcom provincií, čo môže opätovne zodpovedať práve charakteristike Gaia Iulia Caesara.³⁹ Japonská bádatelka zároveň vidí istú paralelu spisu *Paradoxa stoicorum* s dielom *De finibus bonorum et malorum*, kde je Cato predstavovaný ako dokonalý stoický mudrc a zaslúži si byť preto podľa Cicerona oslovaný (*appellabitur*) titulom kráľ (*rex*) viac než Tarquinius; titulom veliteľ vojska (*magister populi*) či diktátor (*dictator*) viac než Sulla; a titulom boháč (*dives*) viac než Crassus.⁴⁰ Dikcia tejto pasáže pripomína úvodné slová piateho paradoxu, kde autor tiež spomína, že onen neznámy muž si praje byť oslovaný ako *imperator*. Zároveň je tu spomínaný Crassus, ktorý vystupuje ako terč autorovej kritiky v šiestom parodoxe. Obvinenie z nastolenia kráľovstva alebo diktatúry je zas častý motív, ktorý používa Cicero pri charakterizovaní Caesarovej činnosti.⁴¹

Ak by táto hypotéza bola pravdivá, môžeme piaty paradox vnímať ako jeden zo zaujímavých dokladov Ciceronovej kritiky Caesarovej politickej činnosti, ktorá je vedená nepriamo prostredníctvom stoickej etickej interpretácie troch právno-politických pojmov (*imperator, libertas, servus*). Okrem toho nám tento text vo všeobecnej rovine približuje Ciceronovu prácu so stoickou filozofickou tradíciou. Hoci autor bol stúpencom akademického skepticizmu a neraz preto vo svojich spisoch kritizoval stoickú filozofiu, nerobilo mu problém, ak to považoval za nevyhnutné, v niektorých iných svojich dielach sa k niektorým myšlienkam tohto filozofického smeru vyjadrovať oveľa pozitívnejšie. To je prípad aj filozofických paradoxov, ktoré sú v *Stoických paradoxoch* z roku 46 pred n. l. interpretované pozitívne, no už o rok neskôr sa v spise *O najvyššom dobre a zle* stávajú terčom autorovej kritiky.⁴² Dôvod tejto názorovej rozporuplnosti síce nepoznáme, je ale možné, že vzhľadom na neistú politickú situáciu z roku 46 pred n. l. mu tento

³⁷ CICERO, *Epistulae ad Familiares* V, 21, 1-2; IX, 16, 2; VII, 3, 5.

³⁸ CICERO, *Epistulae ad Familiares* IX, 17, 3.

³⁹ CICERO, *Paradoxa stoicorum* 37.

⁴⁰ CICERO, *De finibus bonorum et malorum* III, 22, 75.

⁴¹ TAKAHATA, Tokiko. Das Bild des römischen Staates in Ciceros philosophischen Schriften. Marburg, 2004, s. 28-29. Cicero pracuje najmä s obrazom Caesara ako kráľa či tyrana (pozri CICERO, *Epistulae ad Atticum* XIV, 9, 2; *Epistulae ad Familiares* XI, 27, 8). Filozoficky je tento predpoklad rozvinutý predovšetkým v spise *O povinnostiach* (CICERO, *De officiis* III, 21, 82-85).

⁴² Pozri CICERO, *De finibus bonorum et malorum* IV, 27, 74 – 28, 78.

príklon k radikálnym stoickým etickým princípom vyhovoval.⁴³ Celý tento rok je totiž obdobím autorovej reflexie občianskej vojny a nastupujúcich nových politických pomerov. Keďže Cicero videl okolo seba neporiadok (*perturbatio*) a zmätok (*confusio*), pričom všetko ležalo rozvrátené a zničené občianskou vojnou, posilňoval sa u neho záujem o štúdium filozofie, ktorá mu ako jediná mohla uľaviť v starostiach mysle (*levare animum molestiis*).⁴⁴ Zdá sa, že stoické myšlienky sa vtedy zdali byť pre Cicera vhodným nástrojom, ktorý sa dal využiť pri kritike politických oponentov bez toho, aby sa s nimi musel pustiť do otvoreného konfliktu. V tomto diele sa tak špecifickým spôsobom prepojuje autorova rečnícka schopnosť s jeho filozofickým spôsobom myslenia.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Edície prameňov:

- ARNIM, von Hans (ed.). *Stoicorum Veterum Fragmenta*. Leipzig, 1903 – 1905.
- CICERO. *De legibus. Paradoxa stoicorum. Über die Gesetze. Stoische Paradoxien*. Hrsg., übers. Und erl. Von Rainer Nickel. Düsseldorf; Zürich, 2002.
- CICERO. *Letters to Atticus, Volume I*. Edited and translated by D. R. Shackleton Bailey. Cambridge, MA, 1999.
- CICERO. *Letters to Friends, Volume I: Letters 1-113*. Edited and translated by D. R. Shackleton Bailey. Cambridge, MA, 2001.
- CICERO. *On Duties*. Translated by Walter Miller. Cambridge, MA, 1913.
- CICERO. *On Ends*. Translated by H. Rackham. Cambridge, MA, 1914.
- CICERO. *On Old Age. On Friendship. On Divination*. Translated by W. A. Falconer. Cambridge, MA, 1923.
- CICERO. *On the Orator: Books 1-2*. Translated by E. W. Sutton, H. Rackham. Cambridge, MA, 1942.
- CICERO. *On the Orator: Book 3. On Fate. Stoic Paradoxes. Divisions of Oratory*. Translated by H. Rackham. Cambridge, MA, 1942.
- CICERO. *Paradoxa stoicorum*. With introduction and notes by A. G. Lee M.A. London, 1953.
- CICERO. *Tusculan Disputations*. Translated by J. E. King. Cambridge, MA, 1927.
- DIOGENES LAERTIUS. *Lives of Eminent Philosophers, Volume II: Books 6-10*. Translated by R. D. Hicks. Cambridge, MA, 1925.
- EPICTETUS. *Discourses, Books 3-4. Fragments. The Encheiridion*. Translated by W. A. Oldfather. Cambridge, MA, 1928.
- HORACE. *Satires. Epistles. The Art of Poetry*. Translated by H. Rushton Fairclough. Cambridge, MA, 1926.
- JUVENAL – PERSIUS. *Juvenal and Persius*. Edited and translated by Susanna Morton Braund. Cambridge, MA, 2004.
- PETRONIUS – SENECA. *Satyricon. Apocolocyntosis*. Edited and translated by Gareth Schmeling. Cambridge, MA, 2020.
- PLUTARCH. *Lives, Volume II: Themistocles and Camillus. Aristides and Cato Major. Cimon and Lucullus*. Translated by Bernadotte Perrin. Cambridge, MA, 1914.
- PLUTARCH. *Lives, Volume IX: Demetrius and Antony. Pyrrhus and Gaius Marius*. Translated by Bernadotte Perrin. Cambridge, MA, 1920.
- POLYBIUS. *The Histories, Volume VI: Books 28-39. Fragments*. Edited and translated by S. Douglas Olson. Translated by W. R. Paton. Revised by F. W. Walbank, Christian Habicht. Cambridge, MA, 2012.

⁴³ Stoické paradoxy predstavujú prvé a jediné filozofické dielo, ktoré autor napísal po svojom návrate k literárnej činnosti v roku 46 pred n. l. Ostatné filozofické diela vznikli až medzi rokmi 45 – 44 pred n. l.

⁴⁴ CICERO, *Epistulae ad Familiares* IV, 4, 2-4.

- SENECA. Epistles, Volume I: Epistles 1-65. Translated by Richard M. Gummere. Cambridge, MA, 1917.
- SENECA. Epistles, Volume II: Epistles 66-92. Translated by Richard M. Gummere. Cambridge, MA, 1920.
- SENECA. Moral Essays, Volume III: De Beneficiis. Translated by John W. Basore. Cambridge, MA, 1935.
- VELLEIUS PATERCULUS. Compendium of Roman History. Res Gestae Divi Augusti. Translated by Frederick W. Shipley. Cambridge, MA, 1924.

Monografie a zborníky ako celok:

- BRADLEY, Keith. Slavery and Society at Rome. Cambridge, 1994.
- HUNT, Peter. Ancient Greek and Roman Slavery. Boulder, Colorado, 2018.
- LANGLANDS, Rebecca. Exemplary Ethics in Ancient Rome. Cambridge, 2018.
- RIVERO GRACIA, Maria Pilar. Imperator Populi Romani: una aproximación al poder republicano. Zaragoza, 2006.
- ROLLER, B. Matthew. Models from the Past in Roman Culture. Cambridge, 2018.
- RONNICK, Michele Valerie. Cicero's »Paradoxa Stoicorum«: A Commentary an Interpretation and a Study of Its Influence. Frankfurt am Main; Bern; New York; Paris, 1991.
- TAKAHATA, Tokiko. Das Bild des römischen Staates in Ciceros philosophischen Schriften. Marburg, 2004.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

- LANGLANDS, Rebecca. Roman Exempla and Situation Ethics: Valerius Maximus and Cicero de Officiis. In *The Journal of Roman Studies*, 2011, roč. 101, s. 100-122.
- LANGLANDS, Rebecca. Roman exemplarity: mediating between general and particular. In LOWRIE, Michèle - LÜDEMANN, Susanne (eds.). *Exemplarity and Singularity. Thinking through Particulars in Philosophy, Literature, and Law*. London; New York, s. 68-80.
- MIKLEŠ, Vladimír. Stoická teorie jednání: pojem ctnosti a svobody. In *Filosofický časopis*, 2010, roč. 58, č. 4, s. 567-587.
- PASCO-PRANGER, Molly. Finding Examples at Home: Cato, Curius Dentatus, and the Origins of Roman Literary Exemplarity. In *Classical Antiquity*, 2015, roč. 34, č. 2, s. 296-321.
- YARROW, Liv. Lucius Mummius and the Spoils of Corinth. In *Scripta Classica Israelica*, 2006, roč. 25, s. 57-70.

Počet slov: 4 618

Počet znakov (vrátane medzier): 31 951